

O niedokończonej pracy Alfreda Kanieckiego

Mirosław Makohonienko

<https://orcid.org/0000-0003-0889-8700>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Michał Gochna

<https://orcid.org/0000-0001-7765-2240>

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN

Zarys treści: Artykuł przedstawia sylwetkę i dorobek prof. Alfreda Kanieckiego, wybitnego hydrologa i geografa historycznego z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, oraz omawia Jego niedokończoną pracę dotyczącą warunków środowiskowych Polski w okresie kształtowania się państwowości. Analizuje koncepcje badacza, Jego podejście holistyczne i znaczenie dla rozwoju geografii historycznej, a także wyjaśnia okoliczności publikacji nieukończonego maszynopisu.

Słowa kluczowe: Alfred Kaniecki, geografia historyczna, hydrologia, historia środowiskowa, geografina

Wprowadzenie

W 2014 r. ukazała się książka o charakterze podręcznika akademickiego, poświęcona geografii historycznej¹. Publikacja ta wzbudziła zainteresowanie Komisji Geografii Historycznej Polskiego Towarzystwa Historycznego (PTH). Po zapoznaniu się z treścią dzieła Komisja uznała, że ze względu na liczne błędy metodologiczne i merytoryczne nie może ono zostać zarekomendowane jako podręcznik akademicki. Jednocześnie podjęto decyzję o przygotowaniu nowego podręcznika z zakresu geografii historycznej². Rozpoczęte prace doprowadziły do powstania kilku rozdziałów

Abstract: The article presents the profile and scholarly achievements of Professor Alfred Kaniecki, a distinguished hydrologist and historical geographer from Adam Mickiewicz University in Poznań, and discusses his unfinished work on the environmental conditions of Poland during the formation of statehood. It analyzes the scholar's concepts, his holistic approach, and their significance for the development of historical geography, while also explaining the circumstances surrounding the publication of the incomplete manuscript.

Keywords: Alfred Kaniecki, historical geography, hydrology, environmental history, geography

książki. Ze względu na przedłużające się przygotowanie jej pozostałych części oraz trudności organizacyjne, prace nad podręcznikiem zarzucono³. Teksty, które zostały wówczas napisane, opublikowano w poprzednich numerach „Studia Geohistorica”⁴. Na publikację czekał jeszcze jeden tekst, przygotowany przez śp. prof. Alfreda Kanieckiego pt. *Warunki środowiskowe na obszarze Polski w okresie tworzenia się państwowości polskiej i metody badania ich przemian*. Artykuł nie został niestety przez Autora dokończony i poprawiony

Nowa, t. IV, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, ss. 355, ryc., „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 64, 2016, 3, s. 387–398.

³ B. Konopska, *Zapiski Komisji Geografii Historycznej PTH*, „Studia Geohistorica”, 7, 2019, s. 145.

⁴ K. Chłapowski, *Granice i podziały administracyjne Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XV–XVIII wieku*, „Studia Geohistorica”, 7, 2019, s. 163–189; E. Kowalczyk-Heyman, *Toponomastyka w warsztacie badawczym geografii historycznej*, „Studia Geohistorica”, 9, 2021, s. 148–174.

– finalizację prac uniemożliwiła Jego śmierć w 2016 r. Pierwotnie dalsze prace nad tekstem zarzucono, jednak z czasem, chcąc uhonorować wkład śp. prof. Kanieckiego w prace na rzecz podręcznika oraz Jego aktywność w gronie Komisji Geografii Historycznej PTH, redakcja czasopisma podjęła decyzję o jego opublikowaniu. Wymagało to przede wszystkim wyboru formy publikacji niedokończonego dzieła, opracowania redakcyjnego oraz oceny przez specjalistów dziedzinowych wartości naukowej tekstu. Po przeprowadzeniu prac redakcyjnych (wykonanych przez Michała Gochnę) tekst wysłano do oceny recenzentom zewnętrznym. Nadesłane dwie recenzje wskazywały na konieczność głębokiej ingerencji w tekst, jeśli miałby się on ukazać jako standardowy artykuł naukowy, uwzględniający obecny stan badań. Po dyskusji wewnątrz redakcji „*Studia Geohistorica*” uznano, że odpowiednim miejscem na zamieszczenie tekstu w istniejącej formie będzie dział „Tradycje”, gdzie dzieło zostanie poprzedzone artykułem wstępnym. W dziale tym, już wcześniej prowadzonym w „*Studiach*”, zamieszczano przedruki klasycznych tekstów nestorów polskiej geografii historycznej, poprzedzone obszernymi wstępami autorów współczesnych, ukazującymi sylwetkę piszącego, jak i miejsce prezentowanej publikacji w dziejach dyscypliny. W takim charakterze powstało niniejsze opracowanie, w którym chcielibyśmy przybliżyć postać i działalność naukową śp. Alfreda Kanieckiego jako hydrologa i geografa historycznego oraz zawrzeć komentarze dotyczące omawianej publikacji. Jest to zarazem wyraz pamięci o twórcach i postaciach w istotnym stopniu związanych z rozwojem polskiej geografii historycznej.

Sylwetka Alfreda Kanieckiego jako hydrologa i geografa historycznego

Profesor Alfred Franciszek Kaniecki był polskim geografem, specjalizującym się w geografii fizycznej oraz geografii historycznej,

a także hydrologiem i kartografem, profesorem nauk o Ziemi, związanym przez całą swoją zawodową karierę z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM).

Urodził się 9 października 1941 r. w Bydgoszczy, w rodzinie mistrza stolarskiego Jana Kanieckiego (1899–1966) i Łucji z domu Fojuth (1904–1981)⁵. Przyszedł na świat w burzliwym okresie drugiej wojny światowej. Edukację młody Alfred rozpoczął w powojennej Polsce, w okresie wielkich zmian, odbudowy kraju po zniszczeniach wojennych i transformacji związanej ze wznoszeniem podwalin ustroju socjalistycznego. Mieszkał przy ulicy Jasnej, uczęszczał do Szkoły Podstawowej nr 20 (w latach 1948–1955), a następnie do ówczesnego Liceum Ogólnokształcącego nr 2 im. Adama Mickiewicza, które ukończył w maju 1959 r., uzyskując świadectwo dojrzałości⁶. Po krótkiej pracy w miejscowym szpitalu, w roku 1960 opuścił Bydgoszcz i rozpoczął studia geograficzne na kierunku hydrografia na ówczesnym Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Studia ukończył, przedkładając pracę magisterską pod tytułem „*Żwiry i piaski Prosnego między Grabowem a Wielowsią Klaszt.*”, wykonaną pod kierunkiem prof. dr. Bogumiła Krygowskiego, ówczesnego dyrektora Instytutu Geografii UAM. Obronił ją

⁵ W pełnej formie zapisu trojga imion – Łucja Gertruda Maria. W późniejszych dokumentach nazwisko rodowe matki zapisywano jako Fojut, A. Chojiński, *Alfred Franciszek Kaniecki (1941–2016)*, „*Studia Geohistorica*”, 4, 2016, s. 207–208; D. Wrzesiński, *Alfred Franciszek Kaniecki, w: Geografowie polscy. Słownik biograficzny. t. 2: K–P*, red. A. Jackowski, K. Krzemień, I. Soljan, Kraków 2018, s. 641–642; tenże, *Kaniecki Alfred Franciszek prof. dr hab. – geograf, hydrolog, w: Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 233–235; Zbiory Archiwum Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu [dalej: Archiwum UAM], sygn. 267/24 – akta studenckie, 1219/206 – akta przewodu doktorskiego, 1219/213 – akta dot. habilitacji, 1219/216 – akta profesorskie, 1221/87 – akta ogólne pracownicze, obejmujące okres od 1 IX 1968 do 20 VI 2016 r. Ponadto tamże przechowywana jest praca magisterska A. Kanieckiego z 1965 r. pod sygn. 21950.

⁶ Archiwum UAM, sygn. 267/24. Szkoła później przemianowana na III Liceum Ogólnokształcące (inf. ustna od pana Marcela Kąkola).

Ryc. 1. Zdjęcia portretowe Alfreda Kanieckiego w różnych okresach życia. Od lewej: z czasu aplikacji na studia na UAM w 1960 r.; z okresu habilitacji; po zakończeniu pracy na pełnym etacie.

Źródło: zasoby archiwalne Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM w Poznaniu, Archiwum UAM

30 kwietnia 1965 r., uzyskawszy dyplom magistra geografii w zakresie geografii fizycznej, który sygnował ówczesny prorektor UAM, historyk prof. Czesław Łuczak⁷. Praca magisterska Alfreda Kanieckiego została wyróżniona nagrodą rektora UAM, którego funkcję sprawował wówczas prof. Gerard Labuda⁸. Badania realizowane na stopień magistra opublikował w roku 1968 jako swoją pierwszą pracę naukową, zamieszczoną w postaci notatki w czasopiśmie „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”⁹.

Po ukończeniu nauki uniwersyteckiej, od lipca 1965 r. odbył w Bydgoszczy roczny staż z hydrogeologii w Przedsiębiorstwie Zaopatrzenia Rolnictwa w Wodę „Wodorol”, a od sierpnia 1966 r. przez dwa lata pracował w tamtejszym Przedsiębiorstwie

Badawczo-Dokumentacyjnym Przemysłu Betonów (późniejszy Geoprojekt) na stanowisku starszego geologa. Jednocześnie w latach 1967–1969 podjął czterosemestralne Podyplomowe Studium Geologii na Wydziale Geologii Uniwersytetu Warszawskiego, na kierunku geologia inżynierska. Po okresie burzliwych wydarzeń Marca ’68, z dniem 1 września 1968 r. podjął pracę na macierzystej uczelni na stanowisku starszego asystenta w Zakładzie Hydrografii przy Katedrze Geografii Fizycznej, którego organizatorem i pierwszym kierownikiem był doc. dr Józef Bajerlein¹⁰. W 1971 r. poślubił Halinę Kinecką, nauczycielkę, z którą miał dwóch synów: Marcina (ur. 1972) i Krzysztofa (ur. 1977, zm. 2021)¹¹.

W pracy naukowej początkowo kontynuował problematykę z czasów studiów magisterskich, związaną z sedymentacją

⁷ Archiwum UAM, sygn. 267/24.

⁸ W dziejach poznańskiej uczelni był to okres nazywany niekiedy „rządami historyków”, kiedy kolejnymi rektorami zostawali profesorowie historii, a mianowicie prof. Gerard Labuda w latach 1962–1965, prof. Czesław Łuczak w latach 1965–1972, następnie prof. Benon Miśkiewicz w latach 1972–1981, *Poczet rektorów Almae Matris Posnaniensis*, red. T. Schramm, Poznań 2016, s. 325.

⁹ A. Kaniecki, *Piaski Prosnego między Grabowem a Wielowsią Kłasztorną w świetle cyrkulacji poprzecznej wody*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, 32 (2), 1968, s. 340–343.

¹⁰ Od 1973 r. jako Zakład Hydrologii i Klimatologii, a od 1979 r. jako Zakład Hydrologii i Gospodarki Wodnej (od września 1981 r. funkcjonujący w ramach Instytutu Geografii Fizycznej), A. Kaniecki, A. Woś, *Wydział Biologii i Nauk o Ziemi (1951–1984)*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu. Praca zbiorowa*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 153–200 (problematyka hydrologiczno-klimatologiczna).

¹¹ D. Wrzesiński, *Kaniecki Alfred Franciszek*, s. 233–235.

Ryc. 2. Profesor Alfred Kaniecki (czwarty z lewej) z kolegami z pracy, aktywność sportowa, lata siedemdziesiąte XX w.
Źródło: zasoby Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM

rzeczną, łącząc zagadnienia geomorfologiczne i hydrologiczne. W styczniu 1974 r. obronił pracę doktorską pod tytułem „Dynamika rzeki w świetle osadów trzech wybranych odcinków Prosną” pod kierunkiem prof. dr. hab. Bogumiła Krygowskiego¹². Na jej podstawie uzyskał stopień doktora nauk geograficznych w zakresie geografii fizycznej. W tym samym roku awansował na stanowisko adiunkta. Jego praca doktorska nagrodzona została w 1977 r. przez ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki. W czerwcu 1982 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego, przedkładając rozprawę „Pojemność retencyjna i zmienność zasobów wodnych małej zlewni nizinnej na przykładzie dorzecza Wrześnicy”¹³. Z dniem 1 lipca 1983 r. decyzją ówczesnego ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki uzyskał mianowanie na

stanowisko docenta. W lipcu 1991 r. został przez rektora Jerzego Fedorowskiego powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego. Postanowieniem z 20 listopada 1997 r., wystawionym przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego uzyskał tytuł naukowy profesora nauk o Ziemi. W lipcu 2005 r. został mianowany przez ministra edukacji narodowej i sportu na stanowisko profesora zwyczajnego UAM. Na pełnym etacie na tym stanowisku pracował do końca 2012 r. Następnie kontynuował pracę naukową i dydaktyczną w niepełnym wymiarze etatu.

Prowadząc badania naukowe, pełnił jednocześnie wiele funkcji organizacyjnych. We wrześniu 1984 r. objął kierownictwo Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej¹⁴ w Instytucie Geografii Fizycznej

¹² Praca doktorska w zbiorach Biblioteki Głównej UAM. Wydanie: A. Kaniecki, *Dynamika rzeki w świetle osadów trzech wybranych odcinków Prosną*, Warszawa 1976.

¹³ Wydanie: A. Kaniecki, *Pojemność retencyjna i zmienność zasobów wodnych małej zlewni nizinnej. Na przykładzie dorzecza Wrześnicy*, Poznań 1982.

¹⁴ Początki ZHiGP sięgają 1 października 1960 r. kiedy w ramach Instytutu Geografii powstał Zakład Hydrografii założony przez doc. dr. Józefa Bajerleina i kierowany przez niego do przejścia na emeryturę 30 września 1966 r. Kolejnym kierownikiem Zakładu 1 maja 1969 r. został doc. dr Michał Żurawski, kontynuując od 1 stycznia 1973 do 1 czerwca 1979 r. kierownictwo jednostki pod nową nazwą Zakładu

Ryc. 3. Profesor Alfred Kaniecki w 2007 r. w Staatsbibliothek zu Berlin, w Dziale Kartograficznym, ogląda wraz z dr Beatą Medyńską-Gulij arkusz mapy ze Stawami Milickimi ze zbioru *Kriegskarte von Schlesien* (Mapa wojenna Śląska) z 1752 r.

Fot. dr Renata Graf

i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego UAM, które sprawował do roku 2006. W latach 1987–1990 był prodziekanem Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM. W latach 1991–1993 kierował Instytutem Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego UAM. Działal w ramach towarzystw naukowych, jako członek Komitetu Gospodarki Wodnej PAN (w latach 1988–1992) oraz członek Komisji Hydrograficznej Polskiego Towarzystwa Geograficznego (od roku 1984). Pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego Wydziału III Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Był

członkiem Komitetu Redakcyjnego Badań Fizjograficznych nad Polską Zachodnią oraz członkiem Komitetu Redakcyjnego „*Quaestiones Geographicae*”. Na macierzystej Uczelni piastował ponadto funkcje przewodniczącego Senackiej Komisji ds. Ochrony Obszarów Moraska (1987–1990), członka Rady Biblioteki Uniwersyteckiej UAM (1999–2002), a pod koniec swojej pracy działał w Radzie ds. Muzeum UAM¹⁵. Do śmierci pozostawał członkiem Komisji Geografii Historycznej Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Nie należał do żadnych organizacji politycznych, a z organizacji społecznych był członkiem Związku Harcerstwa Polskiego (lata 1960–1965), Związku Zawodowego Pracowników Rolnych (1965–1966), Związku Zawodowego Pracowników Budownictwa i Przemysłu Materiałów

Hydrografii i Klimatologii, a następnie do 30 września 1984 r. jako kierownik Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej. Z dniem 1 września 1984 r. przekazał kierownictwo zakładu doc. dr. hab. Alfredowi Kanieckiemu, A. Kaniecki, *Józef Bajerlein* (20 III 1896–5 XII 1976), w: *50-lecie Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, red. A. Kaniecki, A. Baczyńska, Poznań 2010, s. 9–12; A. Kaniecki, *Michał Żurawski* (29 IX 1927–5 XI 1985), w: tamże, s. 13–20.

¹⁵ Funkcję tę po śmierci Alfreda Kanieckiego powierzono współautorowi niniejszego artykułu Mirosławowi Makohonieniec.

Budowlanych (1966–1968), Związku Nauczycielstwa Polskiego (1968–1980) oraz Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (od 21 września 1980 r.)¹⁶.

Za swój wkład w rozwój nauki odznaczony został Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Złotym Krzyżem Zasługi oraz odznaką honorową „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego”. Był nagradzany przez ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki w 1977 r. (za rozprawę doktorską), a w 1978 nagrodą zespołową ministra administracji, gospodarki terenowej i ochrony środowiska za opracowanie *Zaplecze wodne Poznania*. W 1983 r. uzyskał nagrodę ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki za rozprawę habilitacyjną, a w 1985 nagrodę zespołową prezesa Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii za prace nad Mapą Hydrograficzną Polski. W 2005 r. został dwukrotnie nagrodzony za monografię *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane przez ministra edukacji, nauki i sportu oraz nagrodą naukową miasta Poznania*¹⁷.

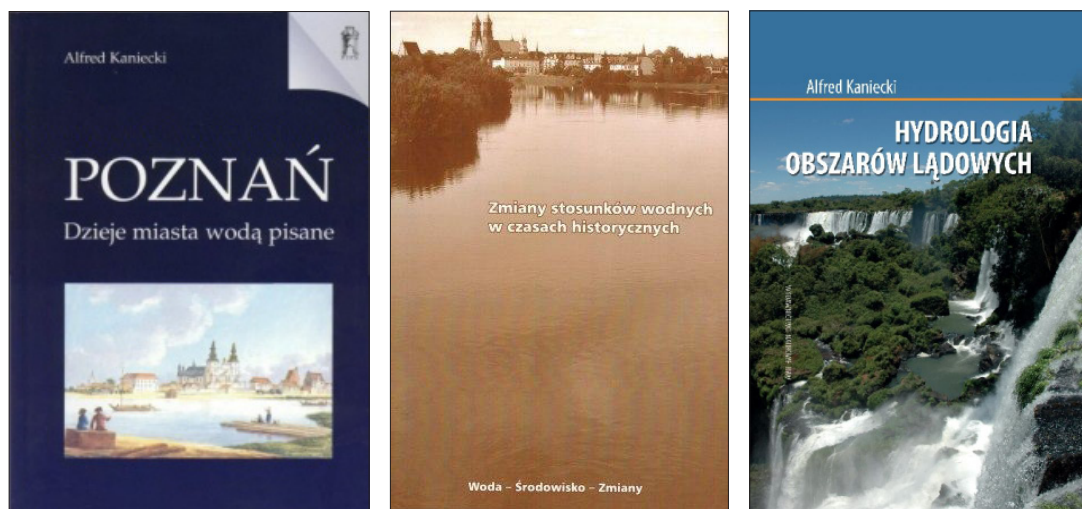
Na drodze rozwoju Alfreda Kanieckiego jako hydrologa możemy dostrzec kilka etapów. Początki tej drogi związane są z kształceniem akademickim geografa-hydrologa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz zdobyciem praktycznego doświadczenia pracy w przedsiębiorstwach państwowych w Bydgoszczy, powiązanych ze studiami inżynierskimi na Uniwersytecie Warszawskim. W pierwszym okresie pracy zawodowej prowadził badania w zakresie współczesnej hydrologii – zagadnień sedymentacji rzecznej, wód podziemnych, hydrogeologii regionalnej, jakości wód powierzchniowych, problemów wodno-gospodarczych oraz sezonowej zmienności zjawisk hydrologicznych i zasobów

wodnych rzek¹⁸. W drugim okresie swego rozwoju naukowego zajął się studiami hydrologicznymi w aspekcie historycznym, czyli geografiami historyczną postrzeganą poprzez pryzmat problematyki wodnej. W badaniach nad przeszłością rozwijał zagadnienia zmian stosunków wodnych w czasach historycznych na obszarze Niziny Wielkopolskiej. Pierwszą Jego publikacją w tym

¹⁸ A. Kaniecki, *Variation of the Grain-Size Composition of the Channel Deposits of a Reach of the Prosna against a Water Flow Model*, „Quaestiones Geographicae”, 2, 1975, s. 61–79; tenże, *Dynamika rzeki*; tenże, *Pojemność retencyjna*; tenże, *Components Parts of the Total Runoff of the Wrześnica River*, „Quaestiones Geographicae”, 9, 1986, s. 39–65; tenże, *Modellforschungen der Grundwasserabflusses von Wrześnica*, w: *Modellierung in der Geographie. Bericht über ein wissenschaftliches Symposium der Sektion Geographie der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, vom 21.4. – 23.4. 1986 in Neudorf/Harz*, red. J. Leykauf, Halle (Saale) 1987 (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg, 1987/31, Q 19), s. 4–12; tenże, *Änderungen des Wasserhältnisse in Agrarräumen des Grosspolnischen Tieflandes*, w: *Geographische Landschaftsforschung in Agrarräumen und urbanen Räumen methodische Ansätze u. Ergebnisse*, t. 2: *Tagung Physisch-Geographische Forschung im Agrarraum vom 5. bis 7. Mai 1987 in Halle (Saale)*, red. B. Reuter, S. Mücke, Halle (Saale) 1988 (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg, 1988/29, Q 20), s. 54–59; tenże, *The Influence of Anthropopressure on Water Relations in the Wielkopolska Lowland*, „Geographia Polonica”, 68, 1997, s. 65–81; *Hydrologia regionalna i procesy hydrologiczne w zlewniach*, red. tenże, Poznań 1986; *Dorzecze Strumienia Junikowskiego. Stan obecny i perspektywy*, red. tenże, Poznań 1995; A. Kaniecki, M. Kraska, *Mała retencja wodna w Wielkopolsce i jej uwarunkowania przyrodnicze*, w: *Ekologiczne aspekty melioracji wodnych*, red. L. Tomiałojć, Kraków 1996, s. 123–140; *Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych, woda – środowisko – zmiany*, red. A. Kaniecki, A. Baczyńska, Poznań 2010 (Studia i Prace z Geografii i Geologii, nr 9); *Wody powierzchniowe Poznania. Problemy wodne obszarów miejskich*, t. 1–2, red. A. Kaniecki, J. Rotnicka, Poznań 1995; A. Kaniecki, J. Drwał, A.T. Jankowski, Z. Michalczyk, *System informacji przestrzennej – mapa hydrograficzna Polski w skali 1:50 000, w formie analogowej i cyfrowej. Wytyczne techniczne, K–3,6*, Warszawa 1997; *Problemy z zagospodarowaniem Jeziora Łęgowskiego*, red. L. Burchardt, Poznań 1996 (Idee Ekologiczne, t. 12, Seria Zeszyty, nr 6); A. Choiński, A. Kaniecki, *Wielka encyklopedia geografii świata*, t. 4: *Wody Ziemi*, Poznań 1996; *Możliwości podpiętrzenia i regeneracji jeziora Łęgowskiego*, red. H. Pawłat, Warszawa 1993 (Przegląd Naukowy Wydziału Melioracji i Inżynierii Środowiska SGGW, z. 3), s. 35; A. Kaniecki, *Gospodarka ściekowa – stan czystości rzek Ołobok i Prośny, w: Problemy wodne miasta Kalisza*, red. M. Żurawski, Warszawa 1973 (Dokumentacja Geograficzna, zesz. spec.), s. 45–53; M. Żurawski, A. Kaniecki, D. Czerwińska, J. Rotnicka, S. Tomalak, Z. Ziętkowiak, *Zaplecze wodne Poznania*, z. I–XV, Poznań 1975–1977; M. Żurawski, A. Kaniecki, J. Ciesielski, J. Drwał, A.T. Jankowski, K. Podlacha, A. Schwartz, *Wytyczne techniczne K–3, 4, Mapa hydrograficzna w skali 1:50 000 (instrukcja)*, Warszawa 1985.

¹⁶ Dane z ankiety osobowej, Archiwum UAM sygn. 1219/213.

¹⁷ A. Kaniecki, *50-lecie Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, w: *50-lecie Zakładu Hydrologii*, s. 21–38.

Ryc. 4. Wybrane publikacje książkowe Alfreda Kanieckiego: Poznań. Dzieje miasta wodą pisane (wydanie poszerzone z 2004 r.); Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych pod Jego redakcją i wydana w 2010 r. Hydrologia obszarów lądowych – monografia wydana pośmiertnie w 2018 r.

zakresie jest zapewne¹⁹ artykuł pt. *Zmiany stosunków hydrologicznych obszaru miasta Poznania w czasach historycznych*, zamieszczony w monografii pod red. Tadeusza Bartkowskiego *Geosystemy miast*, wydanej w 1985 r. w Poznaniu nakładem Wydawnictwa UAM²⁰. W pracy geografa historycznego analizował całokształt przemian hydrologicznych głównie dla okresu od wczesnego średniowiecza do końca XVIII w., kiedy na wielką skalę rozpoczęto prace odwodnieniowe w dolinach rzecznych i na terenach podmokłych, nierzadko sięgał też do czasów współczesnych²¹.

Do ważniejszych Jego opracowań należą: *Dynamika rzeki w świetle osadów trzech wybranych odcinków Prosny* (doktorat), współautorskie opracowanie *Wielka encyklopedia geografii świata*, t. 4: *Wody Ziemi, Poznań. Dzieje miasta wodą pisane* – praca wydana w roku 1993 i w postaci znacznie poszerzonej w 2004, a także redakcja monografii

Anthropopressure, s. 65–81; tenże, *Młyny wodne w dawnym Poznaniu i ich wpływ na przeobrażenie stosunków wodnych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Geografia” (Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, z. 103), 29, 1999, s. 337–346; tenże, *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane*, Poznań 2004 (Prace Komisji Historycznej – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Historii i Nauk Społecznych, t. 65; Prace Komisji Geograficzno-Geologicznej – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, t. 36); tenże, *Atrakcyjność starych przekazów kartograficznych dla współczesnych badań środowiskowych*, w: *Informacja geograficzna w kształtowaniu i ochronie środowiska przyrodniczego*, red. B. Medyńska-Gulij, L. Kaczmarek, Poznań 2007, s. 11–21; tenże, *Zjawiska ekstremalne na obszarze Wielkopolski w okresie średniowiecza*, w: *Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych*, s. 103–113; R. Graf, A. Kaniecki, *Darstellungsmethoden und ihre Verwendbarkeit für die Analyse der Umwelt-elemente in den Stadtplänen von Posen/Poznań aus dem 17. und 18. Jahrhundert*, w: 13. Kartographiehistorisches Colloquium und 9. Dresdner Sommerschule für Kartographie: Dresden 2006, 20.–23. September 2006. *Vorträge, Berichte, Posterbeiträge*, red. M. Heinz, W.G. Koch, Bonn 20012 (Kartographische Bausteine, t. 34); R. Graf, A. Kaniecki, B. Medyńska-Gulij, *Dawne mapy jako źródło informacji o wodach śródlądowych i stopniu ich antropogenicznych przeobrażeń*, „Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią. Seria A – Geografia Fizyczna”, 59, 2008, s. 11–27.

¹⁹ W świetle opracowania całokształtu dorobku Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej: *50-lecie Zakładu Hydrologii*.

²⁰ A. Kaniecki, *Zmiany stosunków hydrologicznych obszaru miasta Poznania w czasach historycznych*, w: *Geosystemy miast*, red. T. Bartkowski, Poznań 1985, s. 168–175.

²¹ A. Kaniecki, *Problem odwodnienia Niziny Wielkopolskiej w ciągu ostatnich 200 lat i zmiany stosunków wodnych*, w: *Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów wodnych na obszarach rolniczych w regionie Wielkopolski*, red. A. Kosturkiewicz, Poznań 1991, s. 73–80; tenże, *Historical Changes of the Warta Channel Patterns within the Poznań Area*, „Quaestiones Geographicae”, 15/16 (1989/90), 1993, s. 52–64; tenże, *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane*, Poznań 1993; tenże, *Problemy metodyczne związane z badaniem przemian stosunków wodnych na obszarach zurbanizowanych*, w: *Dziejowe przemiany stosunków wodnych na obszarach zurbanizowanych*, red. A.T. Jankowski, A. Kaniecki, Poznań–Sosnowiec 1996, s. 54–66; tenże, *The Influence of*

z zakresu geografii historycznej *Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych* wydanej w 2010 r., w której udział wzięli Izabela Chlost, Roman Cieśliński, Tadeusz Ciupa, Tadeusz Biernat, Roman Suligowski, Stanisław Czaja, Joanna Fac-Beneda, Renata Graf, Dorota Brychcy, Zdzisław Michalczyk, Joanna Sposób, Alicja Pradela, Maksymilian Solarski, Sławomir Głowacki, Katarzyna Mięsiak-Wójcik i Marek Turczyński²². Wreszcie monumentalne, opublikowane pośmiertnie w 2018 r. dzieło o charakterze podręcznikowym *Hydrologia obszarów łódzowych*²³.

Ukoronowaniem jego badań nad zmiennością stosunków wodnych była obszerna, przygotowywana przez wiele lat monografia poświęcona historii ostatniego tysiąclecia miasta Poznania zatytułowana *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane*. Książka ta wydana została po raz pierwszy w 1993 r. jako część pierwsza pt. *Przemiany rzeźby i sieci wodnej* nakładem Wydawnictwa „Aquarius” w Poznaniu. Liczyła wtedy 246 stron, z dziewięcioma rozdziałami. W 2004 r. ukazało się pokąźnie rozszerzenie (ryc. 4) poprzedniego wydania, obejmujące część pierwszą, część drugą pt. *Woda w systemie obronnym i gospodarczym dawnego Poznania* oraz część trzecią *Woda jako czynniki zdrowia, higieny i kultury w życiu miasta. Kultura wodna*. Tak powiększona monografia liczyła 717 stron. Wydana została nakładem Wydawnictwa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w ramach prac dwóch wydziałów: Wydziału Historii i Nauk Społecznych (w serii *Prace Komisji Historycznej*, t. 65) oraz Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (w serii *Prace Komisji Geograficzno-Geologicznej*, t. 36). Dzieło to było próbą całościowego przedstawienia roli czynnika wodnego w procesie organizowania przestrzeni gospodarczo-kulturowej miasta

i sposobu wykorzystania wód na przestrzeni jego dziejów. Monografia wprowadziła niewątpliwie Poznań do grona najlepiej opracowanych pod względem hydrologii historycznej miast polskich i europejskich. Kolejnym problemem badawczym rozwijanym przez Profesora Kanieckiego było wykorzystanie dawnych przekazów kartograficznych do charakterystyki elementów środowiska przyrodniczego i ich antropogenicznych przeobrażeń, które to zagadnienia podejmował zarówno samodzielnie²⁴, jak i ze współpracownikami: Renatą Graf i Beatą Medyńską-Gulij²⁵.

Profesor Kaniecki miał również zamiłowanie do historii, opracowywał dzieje i dorobek polskich hydrografów²⁶ oraz swojej macierzystej jednostki badawczej²⁷. Brał udział w przygotowywaniu historii poznańskiej geografii i geologii, zawartej w dwutomowym dziele pod tytułem *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na uniwersytecie w Poznaniu*²⁸. W tomie pierwszym tego monumentalnego opracowania zamieścił wiele autorskich i współautorskich artykułów, a mianowicie: *Rozwój i dorobek nauk geograficznych* (s. 19–45), *Podróżnicy – geografowie i geolodzy* (z J. Skoczylasem, s. 65–73), *Niemieckie opracowania ziem Wielkopolski* (s. 74–76), *Nauki o Ziemi na Wszechnicy Piastowskiej i Uniwersytecie Poznańskim (1919–1939) – Geografia* (z A. Kostrzewskim, s. 83–98), *Geografia i geologia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (1945–1951) – Geografia fizyczna* (z A. Kostrzewskim, s. 131–144), *Wydział Biologii i Nauk o Ziemi (1951–1984)* (z A. Wosiem, s. 153–200) – to problematyka hydrologiczno-klimatologiczna,

²⁴ A. Kaniecki, *Atrakcyjność starych przekazów*, s. 11–21.

²⁵ R. Graf, A. Kaniecki, *Die Darstellungsarten der Umgebungselemente*; R. Graf, A. Kaniecki, B. Medyńska-Gulij, *Dawne mapy jako źródło*, s. 11–27.

²⁶ *Hydrografia polska 1976–1980*, red. A. Kaniecki, Poznań 1990.

²⁷ *50-lecie Zakładu Hydrologii*.

²⁸ *Dzieje nauk geograficznych*, t. 1; *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 2: *Biografie*, red. M. Mariciniak i in., Poznań 2012.

²² *Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych*. Lista nazwisk podana w kolejności autorstwa zamieszczonych rozdziałów.

²³ A. Kaniecki, *Hydrologia obszarów łódzowych*, Poznań 2018.

Ryc. 5. Uroczystość poświęcona pamięci Alfreda Kanieckiego w Sali Lubrańskiego, prowadzona przez Renatę Graf i Dariusza Wrzeńskiego, 17 listopada 2017 r.

Źródło: zasoby Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM w Poznaniu, fot. J. Zwoliński

Hydrologia (s. 221–225), *Wydawnictwa specjalne – Mapa Hydrograficzna Polski w skali 1:50 000* (s. 317–319). Opublikował również napisane przez siebie biogramy poznańskich geografów – Józefa Bajerleina (1896–1976)²⁹ i Michała Żurawskiego (1927–1985)³⁰.

Jest także współautorem licznych map hydrograficznych i hydrogeologicznych Polski oraz dwóch opatentowanych urządzeń, a mianowicie aparatu do badania współczynnika filtracji z 1977 r. (Patent PRL nr 53978, autorzy: M. Żurawski, J. Skonieczny, A. Kaniecki) oraz z roku 2005 permeametry hydrogeologicznego (Patent PL 190508 B1, autorzy:

M. Marciniak, J. Górski, A. Kaniecki)³¹. Jako nauczyciel akademicki wykształcił pokaźną grupę ponad 170 magistrów geografii ze specjalnościami: hydrologia, klimatologia i meteorologia. Był promotorem pięciu prac doktorskich oraz recenzentem sześciu rozpraw doktorskich i dwóch habilitacyjnych.

Żył 74 lata. Odszedł od nas nieoczekiwanie, podczas pełnienia obowiązków nauczyciela akademickiego, w czasie bardzo lubianych i prowadzonych z zaangażowaniem praktyk terenowych dla studentów Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych w Wielkopolsce, wówczas prowadzonych w Ślesinie. Po nagłym zasłabnięciu w miejscu pracy, zmarł przewieziony do Poznania 20 czerwca 2016 r. Pochowany został na Cmentarzu Komunalnym Miłostowo 27 czerwca tego roku³². W dniu 17 listopada 2016 r. w historycznej Sali

²⁹ A. Kaniecki, Józef Bajerlein, w: *50-lecie Zakładu Hydrologii*, s. 9–12; tenże, Józef Bajerlein (1896–1976), w: *Dzieje nauk geograficznych*, t. 2: *Biografie*, s. 124–128; tenże, Bajerlein Józef, w: *Geografowie polscy. Słownik biograficzny*, t. 1: A–J, red. A. Jackowski, K. Krzemień, I. Soljan, Kraków 2018, s. 74–76.

³⁰ A. Kaniecki, Michał Żurawski 1927–1985, „*Czasopismo Geograficzne*”, 58 (3), 1987, s. 377–379; tenże, Michał Żurawski (1927–1985), w: *Hydrografia polska 1976–1980*, s. 7–9; tenże, Michał Żurawski, w: *50-lecie Zakładu Hydrologii*, s. 13–20; tenże, Michał Żurawski (1927–1985), w: *Dzieje nauk geograficznych*, t. 2, s. 136–141.

³¹ *50-lecie Zakładu Hydrologii*.

³² Lokalizacja pochówku na Cmentarzu Miłostowo – pole: 45; kwatera: 2; rząd: 11; miejsce: 17, <https://www.poznan.pl/mim/necropolis/search.html> [dostęp: 24 listopada 2025].

Lubrańskiego w *Collegium Minus* Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza odbyła się uroczystość poświęcona pamięci Profesora Alfreda Kanieckiego – Jego akademickie pożegnanie z udziałem władz rektorskich, Rodziny, współpracowników, przyjaciół i kolegów, które poprowadzili uczniowie Profesora Kanieckiego – prof. UAM dr hab. Renata Graf oraz prof. UAM dr hab. Dariusz Wrzesiński.

Jego droga naukowa do geografii historycznej wiodła od zjawisk współczesnych ku odtwarzaniu przeszłości. W swoim warsztacie badawczym wykorzystywał źródła historyczne, zarówno pisane, jak i kartograficzne, spędzając ogrom czasu w zasobach archiwalnych. Szczególnie Jego publikacja *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane* stała się źródłem wiedzy o środowiskowej przeszłości miasta dla szerokiego grona odbiorców.

Dostępny zakres czasowy źródeł pisanych, ograniczający się do późniejszych faz wczesnego średniowiecza, a źródeł kartografii historycznej zasadniczo do czasów nowożytnych, kierował Jego zainteresowania ku przemianom hydrologicznym ostatniego tysiąclecia. Jego bliskie, robocze kontakty na macierzystym wydziale z badaczami geomorfologii, geologii i paleoekologii – wśród nich z Karolem Rotnickim, Bolesławem Nowaczykiem czy Kazimierzem Tobolskim – sprzyjały łączeniu źródeł historycznych z danymi wypracowywanymi szeroko rozumianymi metodami paleośrodowiskowymi. Dawało to Profesorowi niewątpliwie szersze spojrzenie i możliwość lepszego rozumienia przeszłości. Prace prowadził zwłaszcza w historycznej Wielkopolsce, na terenie wznoszenia zrębów polskiej państwowości, określanej ze względu na korzenie mianem *Polonia Maiora*.

Zachowałem w pamięci obraz Profesora Kanieckiego jako przedstawiciela starszego ode mnie pokolenia nestorów kształtujących polską geografę po drugiej wojnie światowej, w jej coraz bardziej

zróżnicowanych, specjalistycznych aspektach. Pokolenia wchodzącego w życie naukowe w drugiej połowie XX w., w czasach socjalizmu, a kończącego swą zawodową pracę w Polsce należącej do grona państw Unii Europejskiej, szybko nadrabiającej ekonomiczny dystans dzielący od państw Europy Zachodniej i udział w nauce w jej międzynarodowym wymiarze. Profesor był ceniony za wyważone spojrzenie i wypowiedzi na Radach Wydziału, swoje łagodne poczucie humoru, spory dystans do nowych zjawisk, jak np. do rozwijającej się na uczelniach „punktozy”. Podejmował się żmudnych prac, monograficznych opracowań, których ów system jeszcze nie nagradzał właściwie. Niewątpliwie odszedł przedwcześnie, przerywając ukończenie syntez naukowych³³.

Uwagi do niedokończonej pracy Profesora Alfreda Kanieckiego pt. „Warunki środowiskowe na obszarze Polski w okresie tworzenia się państwowości polskiej i metody badania ich przemian”

Przygotowywany przez Profesora artykuł miał na celu zwięzłe podsumowanie wkładu geografii historycznej w odtwarzanie warunków środowiskowych Polski w okresie tworzenia się polskiej państwowości, przedstawienie stanu badań i stosowane metody. W swoim przekazie Alfred Kaniecki wskazuje, iż poznawanie przeszłości łączy geografów i historyków. Wspólna droga historii i geografii znajduje źródło w samej naturze procesu historycznego, w funkcjonowaniu społeczeństw ludzkich, zawsze w konkretnych warunkach zasiedlanego przez siebie środowiska geograficznego³⁴. Efektem osadniczo-go-

³³ Autorem wspomnienia jest Miroslaw Makohonienko.

³⁴ Terminy „środowisko przyrodnicze” i „środowisko geograficzne” nie są w geografii tożsame. „Środowisko przyrodnicze” to całokształt nieożywionych (abiotycznych) i ożywionych (biotycznych) składników przyrody, ściśle ze sobą funkcjonalnie powiązanych. Obejmują one naturalne elementy budowy geologicznej, rzeźby terenu, gleby, wody, klimat oraz wszystkie organizmy żywe (biosferę). Termin „środowisko geograficzne” odnosi się do środowiska przyrodniczego (naturalnego)

spodarczej aktywności człowieka są jego przekształcenia, pośrednie i bezpośrednie w wyniku eksploatowanych zasobów, co wpływa zarówno na zachodzący proces osadniczy, jak i późniejsze etapy rozwoju kulturowego.

Profesor Kaniecki podkreślał wagę podejścia holistycznego w badaniach przeszłości. Podejście to skłania do dostrzegania powiązań wszystkich aspektów środowiska geograficznego w procesie jego przemian, takich jak klimat, rzeźba, wody, szata roślinna i gleby, ale także działań człowieka tworzącego antroposferę. Spojrzenie holistyczne wymaga wyjścia poza jedną specjalizację badawczą, postrzegania procesu przemian z perspektywy różnych źródeł i skali – zjawisk zachodzących zarówno globalnie, w skali planety, jak i ich regionalnego i lokalnego zróżnicowania. Zrozumieniu procesu przemian środowiska naturalnego i roli człowieka sprzyja poznanie historii w perspektywie czasu geologicznego, w dłuższej perspektywie rozwoju kulturowego. Zdarzenia i zjawiska naturalne, a także te związane z człowiekiem nie w każdym przypadku ujawniają się natychmiast, ich manifestacja w przestrzeni geograficznej, a następnie utrwalanie w archiwach kopalnych pozostaje zależna od skali zjawisk i tempa zachodzących zmian. Studia paleośrodowiskowe, o wysoce dziś zróżnicowanych technikach badawczych, dostarczają informacji zarówno dla czasów oświetlonych źródłami pisanymi, jak i tych, dla których takich źródeł nie ma lub są mocno ograniczone, jak w przypadku okresu wczesnego średniowiecza. Stąd konieczność łączenia metod. Powyższe holistyczne podejście, istniejące w nauce co najmniej od czasów Alexandra von Humboldta i Wasilija Dokuczajewa³⁵, nawet obecnie nie zawsze jest wystarczająco rozumiane. Niekiedy prowadzi do postrzegania

historii w zupełnym odłączeniu od sfery przyrody, stanowiącej zamieszkiwany przez społeczności ludzkie *oikos* – dom.

W strukturze przygotowywanej pracy Autor wydzielił 1) cele i metody badań stosowane w analizie ewolucji zmian środowiska przyrodniczego; 2) metody badań stosowane w naukach przyrodniczych przy rekonstrukcji środowiska, w tym metody oznaczania wieku, metody oparte na obserwacjach i działalności człowieka (zaliczając tu przekazy historyczne, dawne materiały kartograficzne, znaleziska archeologiczne oraz dane językoznawcze); 3) genezę rzeźby i sieci dolinnej obszaru Polski; 4) historię gleb w postglacjale i holocenie; 5) ewolucję gleb na obszarze Europy Północnej i Środkowej; 6) przemiany środowiska przyrodniczego w postglacjale i holocenie, w tym wyróżnione 7) stosunki wodne, wreszcie 8) wpływ działalności człowieka na przemiany środowiska przyrodniczego. Konstrukcja pracy wskazywać może na jej roboczy, wstępny jeszcze charakter. Pierwsze dwie części podejmują kwestie stosowanych metod i właściwe byłoby ich połączenie. Opisując przemiany środowiska przyrodniczego, Autor wyróżnił rozdziały dotyczące rzeźby, gleb oraz wód. W tak proponowanej konstrukcji zasadne byłoby wyróżnienie również pozostałych składowych systemu środowiska przyrodniczego, a mianowicie klimatu (system atmosfery) oraz świata ożywionego (system biosfery). Niewątpliwie ze względu na swoją specjalizację najwięcej uwagi Kaniecki poświęcił hydrosferze, a w istocie wodom powierzchniowym śródlądowym, nakreślając historię przemian systemów rzecznych, pozostawiając na uboczu przemiany jezior. Historia ewolucji układów rzecznych przedstawiona została od schyłku ostatniego glacjału poprzez kolejne epoki holocenu.

W perspektywie holocenu nakreślona została również aktywność człowieka. Wiele miejsca Profesor poświęcił etapowi gospodarki neolitycznej, łączącej się z wprowadzeniem upraw roślin i hodowli

wraz z jego wszystkimi antropogenicznymi przekształceniami, elementami wprowadzonymi w wyniku działalności człowieka (czyli wraz z antroposferą).

³⁵ A.Z. Richling, J. Solon, *Ekologia krajobrazu*, Warszawa 2011.

zwierząt, i rozpoczął opis działalności człowieka epoki brązu, po czym tekst maszynopisu się urywa. Rozdział ten pozostaje niedokończony. Nie doszedł w nim Autor do zasadniczego przedmiotu opracowania, a mianowicie okresu wczesnego średniowiecza, w tym fazy tworzenia zrębów polskiej państwowości. Zdając sobie sprawę ze wstępnego charakteru maszynopisu, nie jest właściwa jego całościowa ocena. Czytelnikom zwracamy uwagę jedynie na niektóre zagadnienia, które wymagają wyjaśnienia w czasie jego lektury.

Zakres ustaleń merytorycznych, uwiadamiający się w treści i cytowanej literaturze, wskazuje na odwoływanie się, na tym etapie opracowania, do źródeł dobrze znanych Autorowi i wykorzystywanych w jego wcześniejszych pracach. Ich zakres czasowy sięga zasadniczo do początków lat dziewięćdziesiątych XX w., poza wyjątkami nie wzmiankuje on literatury młodszej. Zdecydowanie więcej odwołań ma miejsce do starszych publikacji i ustaleń, mniej do pojawiających się w ostatnich dziesięcioleciach, kiedy to nastąpił znaczący przyrost badań i informacji, zwłaszcza w sferze nowych źródeł, pozyskiwanych nieustannie metodami paleośrodowiskowymi. W tym rozumieniu zachowany manuskrypt przedstawia stan badań nad omawianym problemem sprzed trzydziestu–czterdziestu lat, co w dużym stopniu stanowi dziś spojrzenie historyczne.

Wątkiem przewodnim poruszonym w opracowaniu Profesora Kanieckiego są zagadnienia antropopresji ziem polskich, której skutki, jak wskazuje, zaznaczają się od połowy holocenu, to jest od około 5 tys. lat temu. Nasze spojrzenie uległo w tej kwestii pewnej zmianie. Dostrzegamy coraz lepiej wpływ starszych społeczności mezolitycznych na środowisko ziem polskich³⁶. Dyskutowane są nawet przejawy

zmian środowiskowych w Europie Środkowej wywołane aktywnością kultur paleolitycznych. Wprowadzenie gospodarki rolnej w dobie neolitu przyjmowane jest powszechnie jako zasadniczy próg w relacjach człowieka z przyrodą, prowadzący do transformacji biosfery³⁷. Narzędziem istotnie już wpływającym na środowisko przyrodnicze, przed wprowadzeniem gospodarki rolnej, było kontrolowane stosowanie ognia do różnych celów.

W kontekście zasadniczej dyskusji nad zmianami środowiskowymi okresu wczesnego średniowiecza, należy zwrócić również uwagę, iż proces ten rozpoczął się w czasach znacznie poprzedzających Mieszka I i kształtowanie polskiej państwowości. Zainicjowane zostały kilka stuleci wcześniej, na etapie rozwoju osadnictwa wczesnośredniowiecznego doby funkcjonowania społeczności plemiennych. Dla tego okresu nie dysponujemy bezpośrednimi źródłami pisanymi z ziem polskich, jakkolwiek o procesach osadniczo-gospodarczych świadczą dobitnie zapisy kopalne, źródła archeologiczne i archiwa przyrodnicze. Już w dobie plemiennej w krajobrazie ziem polskich w wyniku deforestacji powstawały rozwinięte systemy pól, budowano monumentalne ziemno-drewniane konstrukcje grodów plemiennych, o których w dorzeczu Odry i Wisły w IX w. wzmiankuje Geograf Bawarski. Konstrukcje grodowe szczególnie licznie wznoszono na terenie Wielkopolski, którą moglibyśmy nazwać krainą grodów³⁸. W kolejnym etapie tworzenia zrębów państwowości plemienne założenia grodowe były na drodze terytorialnej ekspansji przez pierwszych Piastów

palinologicznych, w: *Warsztaty archeobotaniczne – Igołomia 1990–1993*, red. K. Wasylkowa, Kraków 1994 (Polish Botanical Studies. Guidebook Series, nr 11), s. 135–153; M. Makohonienko i in., *Environmental Changes during Mesolithic-Neolithic Transition in Kuyavia Lakeland, Central Poland*, „Quaternary International”, 644–645, 2023, s. 196–221.

³⁷ A. Takács-Sánta, *The Major Transitions in the History of Human Transformation of the Biosphere*, „Human Ecology Review”, 11, 2004, s. 51–66.

³⁸ M. Kara, M. Makohonienko, *Wielkopolska kraina grodów. Krajobraz kulturowy kolebki państwa polskiego w świetle nowych ustaleń chronologicznych*, „Landform Analysis”, 16, 2011, s. 20–25.

podporządkowywane, rozbudowywane lub niszczone. Zatem już okres plemiennego osadnictwa grodowego świadczy o intensywnych działaniach wpływających na stan środowiska przyrodniczego³⁹.

Zwrócić należy uwagę, iż w tekście Alfreda Kanieckiego nie znalazło się odniesienie do nieakceptowanego przez współczesną naukę determinizmu środowiskowego. Nie jest ono dyskutowane w opracowaniu, jakkolwiek pojawia się nieujawnione w tle omawianych osiągnięć niemieckiego geografa i etnografa Friedricha Ratzela, działającego w drugiej połowie XIX w., mającego wpływ na środowisko polskich badaczy w zakresie rozwoju kierunku określanego ówczesnie jako antropogeografia, czyli geografia człowieka⁴⁰. Antropogeografia wyłoniła się z geografii pod koniec XIX w. jako kierunek badań zajmujący się oceną związku zachodzącego pomiędzy człowiekiem a środowiskiem przyrodniczym i licznymi wynikającymi stąd relacjami. Twórca tego kierunku badań, wskazany Friedrich Ratzel, formułował tezy o przemożnej czy też decydującej roli środowiska przyrodniczego na rozwój społeczeństw ludzkich (1882). Nurt ten, rozwijany przez innych badaczy europejskich i amerykańskich, ukształtował się w tzw. determinizm środowiskowy, zwany też determinizmem geograficznym lub klimatycznym, który z czasem uznany został za nurt pseudonaukowy. Poglądy „deterministyczne” odegrały niechwalębną rolę w tłumaczeniu ówczesnych zachowań społeczno-politycznych o charakterze rasistowskim i poszukiwaniu usprawiedliwień dla podbojów kolonialnych prowadzonych przez część „białej” społeczności cywilizacji zachodniej. W Polsce odwołania do Ratzelowskiej antropogeografii podjął się

wspominany w manuskrypcie Stanisław Pawłowski, w publikacji o takimże tytule *Antropogeografia* (1918), mającej charakter metodologiczny. Nawiązując do pracy Ratzela i badaczy francuskich, przedstawił on własne poglądy na rolę człowieka i na związki, jakie zachodzą między człowiekiem a Ziemią, rozpatrując różnorodność i złożoność zjawisk antropogenicznych oraz określając relacje antropogeografii z geografą fizyczną, odnosząc się też do etnografii, statystyki, socjologii czy historii. Dla zachowania krytycznej oceny procesu badawczego, nie podejmując jakkolwiek szerszej dyskusji w powyższych kwestiach, wskazujemy niniejszym na istniejące związki Ratzela jako twórcy antropogeografii z ostatecznie nieakceptowanym, zarówno w humanistyce, jak i naukach przyrodniczych, nurtem determinizmu środowiskowego.

Dla okresu wczesnego średniowiecza coraz większy wpływ na przyrost wiedzy mają archiwa kopalne – zdeponowane zarówno w warunkach naturalnych, jak i na stanowiskach kulturowych, powstałych w wyniku działań człowieka i badanych archeologicznie oraz metodami archeologii środowiskowej. Metody w tym zakresie uległy dalszemu rozwojowi – ich paleta i jakość analiz zostały znacznie rozwinięte. Odnosi się to do konstrukcji skal czasowych, zwłaszcza datowania bezwzględnego technikami C14 metodą akceleratorową, zwiększania liczby datowanych horyzontów, datowania zjawisk i zdarzeń metodami syderalnymi, to jest wykorzystującymi roczny cykl zmian zachodzących w przyrodzie, jak przyrosty drzew (metoda dendrochronologiczna), warwochronologia czy datowania w oparciu o osady laminowane jezior. W najlepszych przypadkach metody syderalne pozwalają ustalać chronologię zdarzeń z niesamowitą precyzją źródeł pisanych, ze wskazaniem na konkretny rok kalendarzowy. Istotnie wzrosła rozdzielczość czasowa analizowanych zjawisk (*high resolution studies*), z dziesięcioleci do

³⁹ A. Izdebski i in., *Unbalanced Social-Ecological Acceleration Led to State Formation Failure in Early Medieval Poland*, „Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America”, t. 122, 2025, nr 18, s. 1–12.

⁴⁰ A. Lisowski, *O miejscu geografii społeczno-ekonomicznej w geografii i systemie nauki*, „Przegląd Geograficzny”, 84, 2012, 2, s. 171–198.

odstępów kilkuletnich, oraz jednocześnie analizy wielu zmiennych środowiskowych (*multy-proxy approach*) dające szersze możliwości interpretacyjne⁴¹.

Skorygowania wymaga pogląd wskazujący na preferencje w badaniach geograficznych czy ekologicznych studiów nad czynnikami naturalnymi, według którego dla geografa najistotniejszy jest problem, jak zmieniało się środowisko przyrodnicze pod wpływem czynników naturalnych. Podejście to nie jest obecnie dominujące, przeciwnie, w dobie dyskusji nad antropocenem, zainicjowanej publikacją Eugene’a F. Stoermera i Paula J. Crutzena z roku 2002⁴², możemy z dużym przekonaniem wskazać, iż następuje przemożne zainteresowanie przemianami pod wpływem czynników antropogenicznych, a nie czynników „naturalnych”. Zainteresowanie naturalnymi układami środowiskowymi wydaje się częstsze do lat osiemdziesiątych XX w. Dla geografa zatem najważniejszym problemem nie jest dziś odtwarzanie cech środowiskowych na podstawie warstw powstałych bez udziału człowieka. Badania prowadzone są przy tym zarówno na archiwach kopalnych naturalnych, jak i powstałych w wyniku działań człowieka, zwykle w powiązaniu z badaniami archeologicznymi. Studia prowadzone na stanowiskach archeologicznych określane są jako *on-site studies* (a więc warstw kulturowych i obiektów kulturowych tworzonych ręką człowieka), a poza nimi na archiwach naturalnych, tak

zwanych *off-site studies*. Badania te przynależą do archeologii środowiskowej. Metody im poświęcone są opisywane w bogatej literaturze przedmiotu⁴³. Należy też zwrócić uwagę, że o antropopresji w skali globalnej dowiadywać się możemy z naturalnych archiwów kopalnych, takich jak rdzenie lodowe z Arktyki i Antarktydy, czy osadów głębokomorskich, położonych w oddaleeniu od źródeł aktywności człowieka.

Studia w zakresie przemian środowiska przyrodniczego są nadal w dużym stopniu uzależnione od warsztatu danego badacza. Przedstawiciele nauk humanistycznych opierają się głównie na materiałach dostarczanych przez historię, archeologię, językoznawstwo czy też urbanistykę, pomijając zupełnie analizę środowiska przyrodniczego użytkowanego przez człowieka. Z kolei przedstawiciele nauk przyrodniczych preferują wyniki badań palinologicznych, geomorfologicznych, paleohydrologicznych, izotopowych czy też glebowych zachodzących w warunkach naturalnych, niż procesów wiążących się z antropopresją.

A zatem tekst przygotowywany w końcowym etapie życia Profesora Kanieckiego oddajemy do Państwa lektury w takiej postaci, w jakiej został on na ówczesnym etapie ukształtowany przez Autora – niedokończony. Od siebie dodajemy powyższe komentarze, wyjaśnienia i opis zmian, jakie nastąpiły w niedawnym czasie. Wprowadzanie uzupełnień mogłoby nie być zgodne z zamierzeniami Autora, a na pewno stałoby się wizją wieloautorską. Z szacunku do Pana Profesora i Jego autorskiego wysiłku pracę tu zamieszczoną pozostawiamy w postaci, jaką On sam nakreślił, uwzględniliśmy tylko najważniejsze korekty edytorskie. Te zaś dotyczyły rozwinięcia zapisów bibliograficznych (w wersji

⁴¹ M. Lamentowicz, M. Karpińska-Kołaczek, P. Guzowski, A. Izdebski, S. Czerwiński, K. Marcisz, M. Gałka, D.A. Łuców, M. Słowiński, P. Kołaczek, *Znaczenie wysokorodzielczych wielowskaźnikowych (multi-proxy) badań paleoekologicznych dla geografii historycznej i historii gospodarczej*, „Studia Geohistorica”, 7, 2019, s. 30–55; M. Słowiński i in., *Paleoecological and Historical Data as an Important Tool in Ecosystem Management*, „Journal of Environmental Management”, 236, 2019, s. 755–768.

⁴² C.N. Waters i in., *The Anthropocene is Functionally and Stratigraphically Distinct from the Holocene*, „Science”, 351 (6269), 2016; P.J. Crutzen, *The „Anthropocene”*, w: *Earth System Science in the Anthropocene. Emerging Issues and Problems*, red. E. Ehlers, T. Krafft, Berlin–Heidelberg 2006, s. 13–18.

⁴³ M. Lityńska-Zajac, K. Wasylkowa, *Przewodnik do badań archeobotanicznych. Vademecum Geobotanicum*, Poznań 2005; *Studia interdyscyplinarne nad środowiskiem i kulturą w Polsce*, red. D. Makowiecki, Z. Kurnatowska, M. Makohonienko, Poznań 2007; *Mikroprzeszłość. Badania specjalistyczne w archeologii*, red. A. Kurzawska, I. Sobkowiak-Tabaka, Poznań 2021.

oryginalnej podane zostały tylko nazwisko autora cytowanej pracy i rok publikacji, stąd w wielu miejscach brakuje podania stron w obrębie opracowania), oznaczenia miejsc niedokończonych i niezbędnej redakcji językowej. Uwagi redakcyjne zaś podano w przypisach w nawiasach kwadratowych.

Zbliżone zadanie, jakkolwiek w skali znacznie większej, mieli redaktorzy niedokończonego tomu autorstwa Alfreda Kanieckiego pod tytułem *Hydrologia obszarów lądowych* – Alicja Baczyńska i Adam

Choiński⁴⁴. Jakkolwiek był on, jak sądzimy, opracowany w większym stopniu, to jednocześnie pozbawiony strony ilustracyjnej. Oddawaną w Państwa ręce publikację traktujemy jako niedokończony rękopis, będący w tej postaci przekazem historycznym w zakresie geografii historycznej rozwijanej przez Alfreda Kanieckiego.

W imieniu swoim i redakcji składamy niniejszym podziękowania Pani Halinie Kanieckiej, małżonce zmarłego Profesora, za zgodę na publikację i pomoc w rozwiązaniu kwestii formalnoprawnych. ■

Bibliografia – References

Źródła archiwalne

Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu:

Akta osobowe Alfreda Kanieckiego, sygn. 267/24 (akta studenckie), 1221/87 (akta ogólne pracownicze obejmujące okres od 1 IX 1968 do 20 VI 2016 r.), 1219/206 (akta przewodu doktorskiego), 1219/213 (akta dot. habilitacji), 1219/216 (akta profesorskie).

Opracowania

50-lecie Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, red. A. Kaniecki, A. Baczyńska, Poznań 2010.

Chłapowski K., *Granice i podziały administracyjne Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XV–XVIII wieku*, „Studia Geohistorica”, 7, 2019, s. 163–189.

Choiński A., *Alfred Franciszek Kaniecki (1941–2016)*, „Studia Geohistorica”, 4, 2016, s. 207–208.

Choiński A., Kaniecki A., *Wody Ziemi*, „Wielka encyklopedia geografii świata”, t. 4, Poznań 1996.

Crutzen P.J., Stoermer E.F., *The „Anthropocene”*, „IGBP Newsletter”, 41, 2000, s. 17–18.

Crutzen P.J., *The „Anthropocene”*, w: *Earth System Science in the Anthropocene. Emerging Issues and Problems*, red. E. Ehlers, T. Krafft, Berlin–Heidelberg 2006, s. 13–18.

Dorzeczcie Strumienia Junikowskiego. Stan obecny i perspektywy, red. A. Kaniecki, Poznań 1995.

A. Kaniecki, „Dynamika rzeki w świetle osadów trzech wybranych odcinków Prosnny”, praca doktorska, 1974.

A. Kaniecki, „Żwiry i piaski Prosnny między Grabowem a Wielowsią Klaszt.”, praca magisterska, 1965, sygn. 21950.

Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012.

Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu, t. 2: *Biografie*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012.

Dziejowe przemiany stosunków wodnych na obszarach zurbanizowanych, red. A.T. Jankowski, A. Kaniecki, Poznań–Sosnowiec 1996.

Graf R., Kaniecki A., *Darstellungsmethoden und ihre Verwendbarkeit für die Analyse der Umwelt-elemente in den Stadtplänen von Posen/Poznań aus dem 17. und 18. Jahrhundert*, w: 13. Kartographiehistorisches Colloquium und 9. Dresdner Sommerschule für Kartographie: Dresden 2006, 20.–23. September 2006. *Vorträge, Berichte, Posterbeiträge*, red. M. Heinz, W.G. Koch, Bonn 2012 (Kartographische Bau- steine, t. 34).

Graf R., Kaniecki A., Medyńska-Gulij B., *Dawne mapy jako źródło informacji o wodach śródlądowych*

⁴⁴ A. Kaniecki, *Hydrologia obszarów lądowych*.

- i stopniu ich antropogenicznych przeobrażeń*, „Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią. Seria A – Geografia Fizyczna”, 59, 2008, s. 11–27.
- Hydrografia polska 1976–1980, red. A. Kaniecki, Poznań 1990.
- Hydrologia regionalna i procesy hydrologiczne w zlewniach, red. A. Kaniecki, Poznań 1986.
- Izdebski A., Czerwiński S., Jankowiak M., Danielewski M., Fioła S., Gromig R., Guzowski P., Haghipour N., Hajdas I., Kołaczek P., Lamentowicz M., Marcisz K., Niebieszczański J., Sankiewicz P., Wagner B., *Unbalanced Social-Ecological Acceleration Led to State Formation Failure in Early Medieval Poland*, „Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America”, 122 (18), 2025, s. 1–12.
- Kaniecki A. i in., *System informacji przestrzennej – mapa hydrograficznej Polski w skali 1:50 000, w formie analogowej i cyfrowej*. Wytyczne techniczne, K-3,6, Warszawa 1997.
- Kaniecki A., *50-lecie Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, w: *50-lecie Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, red. A. Kaniecki, A. Baczyńska, Poznań 2010, s. 21–38.
- Kaniecki A., *Änderungen des Wasserhältnisse in Agrarräumen des Grosspolnischen Tieflandes*, w: *Geographische Landschaftsforschung in Agrarräumen und urbane Räumen methodische Ansätze u. Ergebnisse*, t. 2: *Tagung Physisch-Geographische Forschung im Agrarraum vom 5. bis 7. Mai 1987 in Halle (Saale)*, red. B. Reuter, S. Mücke, Halle (Saale) 1988 (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg, 1988/29, Q 20), s. 54–59.
- Kaniecki A., *Atrakcyjność starych przekazów kartograficznych dla współczesnych badań środowiskowych*, w: *Informacja geograficzna w kształtowaniu i ochronie środowiska przyrodniczego*, red. B. Medyńska-Gulij, L. Kaczmarek, Poznań 2007, s. 11–21.
- Kaniecki A., *Bajerlein Józef*, w: *Geografowie polscy. Słownik biograficzny*, t. 1: A–J, red. A. Jackowski, K. Krzemiński, I. Sołjan, Kraków 2018, s. 74–76.
- Kaniecki A., *Components Parts of the Total Runoff of the Wrześnica River*, „Quaestiones Geographicae”, 9, 1986, s. 39–65.
- Kaniecki A., *Dynamika rzeki w świetle osadów trzech wybranych odcinków Prosny*, Warszawa 1976.
- Kaniecki A., *Gospodarka ściekowa – stan czystości rzek Ołobok i Prosny, w: Problemy wodne miasta Kalisza*, red. M. Żurawski, Warszawa 1973 (Dokumentacja Geograficzna, zesz. spec.), s. 45–53.
- Kaniecki A., *Historical Changes of the Warta Channel Patterns within the Poznań Area*, „Quaestiones Geographicae”, 15/16 (1989/90), 1993, s. 52–64.
- Kaniecki A., *Hydrologia obszarów łądowych*, Poznań 2018.
- Kaniecki A., *Hydrologia*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 221–225.
- Kaniecki A., *Józef Bajerlein (1896–1976)*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 2: *Biografie*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 124–128.
- Kaniecki A., *Józef Bajerlein (20 III 1896–5 XII 1976)*, w: *50-lecie Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, red. A. Kaniecki, A. Baczyńska, Poznań 2010, s. 9–12.
- Kaniecki A., Kostrzewski A., *Geografia i geologia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (1945–1951) – Geografia fizyczna*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 131–144.
- Kaniecki A., Kostrzewski A., *Nauki o Ziemi na Wszechnicy Piastowskiej i Uniwersytecie Poznańskim (1919–1939) – Geografia*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 83–98.
- Kaniecki A., Kraska M., *Mała retencja wodna w Wielkopolsce i jej uwarunkowania przyrodnicze*, w: *Ekologiczne aspekty melioracji wodnych*, red. L. Tomiałojć, Kraków 1996, s. 123–140.
- Kaniecki A., *Michał Żurawski (1927–1985)*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 2: *Biografie*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 136–141.
- Kaniecki A., *Michał Żurawski (1927–1985)*, w: *Hydrografia polska 1976–1980*, red. A. Kaniecki, Poznań 1990, s. 7–9.
- Kaniecki A., *Michał Żurawski (29 IX 1927–5 XI 1985)*, w: *50-lecie Zakładu Hydrologii i Gospodarki Wodnej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, red. A. Kaniecki, A. Baczyńska, Poznań 2010, s. 13–20.
- Kaniecki A., *Michał Żurawski 1927–1985*, „Czasopismo Geograficzne”, 58 (3), 1987, s. 377–379.
- Kaniecki A., *Młyny wodne w dawnym Poznaniu i ich wpływ na przeobrażenie stosunków wodnych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Geografia” (Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, z. 103), 29, 1999, s. 337–346.
- Kaniecki A., *Modellforschungen der Grundwasserabflusses von Wrześnica*, w: *Modellierung in der Geographie. Bericht über ein wissenschaftliches Symposium der Sektion Geographie der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, vom 21.4. – 23.4. 1986 in Neudorf/Harz*, red. J. Leykauf, Halle (Saale) 1987 (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg, 1987/31, Q 19), s. 4–12.

- Kaniecki A., *Niemieckie opracowania ziem Wielkopolski, w: Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 74–76.
- Kaniecki A., *Piaski Prosný między Grabowem a Wielowską Klasztorną w świetle cyrkulacji poprzecznej wody*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, 32 (2), 1968, s. 340–343.
- Kaniecki A., *Pojemność retencyjna i zmienność zasobów wodnych małej zlewni nizinnej. Na przykładzie dorzecza Wrześnicy*, Poznań 1982.
- Kaniecki A., *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane*, Poznań 1993.
- Kaniecki A., *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane*, Poznań 2004 (Prace Komisji Historycznej – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Historii i Nauk Społecznych, t. 65; Prace Komisji Geograficzno-Geologicznej – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, t. 36).
- Kaniecki A., *Problem odwodnienia Niziny Wielkopolskiej w ciągu ostatnich 200 lat i zmiany stosunków wodnych*, w: *Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów wodnych na obszarach rolniczych w regionie Wielkopolski*, red. A. Kosturkiewicz, Poznań 1991, s. 73–80.
- Kaniecki A., *Problemy metodyczne związane z badaniem przemian stosunków wodnych na obszarach zurbanizowanych*, w: *Dziejowe przemiany stosunków wodnych na obszarach zurbanizowanych*, red. A.T. Jankowski, A. Kaniecki, Poznań–Sosnowiec 1996, s. 54–66.
- Kaniecki A., *Rozwój i dorobek nauk geograficznych*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 19–45.
- Kaniecki A., Skoczylas J., *Podróznicy – geografowie i geolodzy*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 65–73.
- Kaniecki A., *The Influence of Anthropopressure on Water Relations in the Wielkopolska Lowland*, „Geographia Polonica”, 68, 1997, s. 65–81.
- Kaniecki A., *Variation of the Grain-Size Composition of the Channel Deposits of a Reach of the Proсна against a Water Flow Model*, „Quaestiones Geographicae”, 2, 1975, s. 61–79.
- Kaniecki A., Woś A., *Wydział Biologii i Nauk o Ziemi (1951–1984)*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu. Praca zbiorowa*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 153–200.
- Kaniecki A., *Wydawnictwa specjalne – Mapa Hydrograficzna Polski w skali 1 : 50 000*, w: *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na Uniwersytecie w Poznaniu*, t. 1: *Historia*, red. M. Marciniak i in., Poznań 2012, s. 317–319.
- Kaniecki A., *Zjawiska ekstremalne na obszarze Wielkopolski w okresie średniowiecza*, w: *Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych, woda – środowisko – zmiany*, red. A. Kaniecki, A. Baczyńska, Poznań 2010 (Studia i Prace z Geografii i Geologii, nr 9), s. 103–113.
- Kaniecki A., *Zmiany stosunków hydrologicznych obszaru miasta Poznania w czasach historycznych*, w: *Geosystemy miast*, red. T. Bartkowski, Poznań 1985, s. 168–175.
- Kara M., Makohonienko M., *Wielkopolska krainą grodów. Krajobraz kulturowy kolebki państwa polskiego w świetle nowych ustaleń chronologicznych*, „Landform Analysis”, 16, 2011, s. 20–25.
- Konopska B., *Zapiski Komisji Geografii Historycznej PTH*, „Studia Geohistorica”, 7, 2019, s. 145.
- Kowalczyk-Heyman E., *Toponomastyka w warsztacie badawczym geografii historycznej*, „Studia Geohistorica”, 9, 2021, s. 148–174.
- Lamentowicz M., Karpińska-Kołaczek M., Guzowski P., Izdebski A., Czerwiński S., Marcisz K., Gałka M., Łuców D.A., Słowiński M., Kołaczek P., *Znaczenie wysokorozdzielczych wielowskaźnikowych (multi-proxy) badań paleoekologicznych dla geografii historycznej i historii gospodarczej*, „Studia Geohistorica”, 7, 2019, s. 30–55.
- Latałowa M., *Gospodarka mezolityczna i początki rolnictwa na obszarze Polskiego Pobrzeża Bałtyku w świetle danych palinologicznych*, w: *Warsztaty archeobotaniczne – Igołomia 1990–1993*, red. K. Wasylińska, Kraków 1994 (Polish Botanical Studies. Guidebook Series, nr 11), s. 135–153.
- Lisowski A., *O miejscu geografii społeczno-ekonomicznej w geografii i systemie nauki*, „Przegląd Geograficzny”, 84, 2012, 2, s. 171–198.
- Lityńska-Zajac M., Wasylińska K., *Przewodnik do badań archeobotanicznych. Vademecum Geobotanicum*, Poznań 2005.
- Makohonienko M., Płóciennik M., Papiernik P., Kiteł P., Gałka M., Mroczkowska A., Apolinska K., Okupny D., Panfil M., Kotrys B., Luoto T.P., Krąpiec M., Tyszkowski S., *Environmental Changes during Mesolithic-Neolithic Transition in Kuyavia Lakeland, Central Poland*, „Quaternary International”, 644–645, 2023, s. 196–221.
- Mikroprzeszłość. Badania specjalistyczne w archeologii*, red. A. Kurawska, I. Sobkowiak-Tabaka, Poznań 2021.
- Możliwości podpiętrzenia i regeneracji jeziora Łęgowskiego*, red. H. Pawłat, Warszawa 1993 (Przegląd Naukowy Wydziału Melioracji i Inżynierii Środowiska SGGW, z. 3), s. 35.
- Poczet rektorów Almae Matris Posnaniensis*, red. T. Schramm, Poznań 2016.
- Problemy z zagospodarowaniem Jeziora Łęgowskiego*, red. L. Burchardt, Poznań 1996 (Idee Ekologiczne, t. 12, Seria Zeszyty, nr 6).

- Richling A.Z., Solon J., *Ekologia krajobrazu*, Warszawa 2011.
- Rutkowski H., [rec.] Jan Tyszkiewicz, *Geografia historyczna. Zarys problematyki*, Warszawa 2014, „Studia Źródłoznawcze”, 52, 2014, s. 186–189.
- Słowiński M., Lamentowicz M., Łuców D., Barabach J., Brykała D., Tyszkowski S., Pieńcewska A., Śniesko Z., Dietze E., Jajdowski K., Obremska M., Ott F., Brauer A., Marcisz K., *Paleoecological and Historical Data as an Important Tool in Ecosystem Management*, „Journal of Environmental Management”, 236, 2019, s. 755–768.
- Studia interdyscyplinarne nad środowiskiem i kulturą w Polsce*, red. D. Makowiecki, Z. Kurnatowska, M. Makohonienko, Poznań 2007.
- Szady B., [rec.] Jan Tyszkiewicz, *Geografia historyczna. Zarys problematyki, Nauki Pomocnicze Historii. Seria Nowa, t. IV, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, ss. 355, ryc.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 64, 2016, 3, s. 387–398.
- Takács-Sánta A., *The Major Transitions in the History of Human Transformation of the Biosphere*, „Human Ecology Review”, 11, 2004, s. 51–66.
- Tobolski K., *Holocene Vegetational Development Based on the Kluki Reference Site in the Gardno-Łeba Plain*, „Acta Palaeobotanica”, 27 (1), 1987, s. 179–222.
- Tyszkiewicz J., *Geografia historyczna. Zarys problematyki*, Warszawa 2014.
- Waters C.N. i in., *The Anthropocene is Functionally and Stratigraphically Distinct from the Holocene*, „Science”, 351 (6269), 2016.
- Wody powierzchniowe Poznania. Problemy wodne obszarów miejskich*, t. 1–2, red. A. Kaniecki, J. Rotnicka, Poznań 1995.
- Wrzesiński D., *Alfred Franciszek Kaniecki*, w: *Geografowie polscy. Słownik biograficzny*, t. 2: K–P, red. A. Jackowski, K. Krzemiński, I. Soljan, Kraków 2018, s. 641–642.
- Wrzesiński D., *Kaniecki Alfred Franciszek prof. dr hab. – geograf, hydrolog*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 233–235.
- Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych, woda – środowisko – zmiany*, red. A. Kaniecki, A. Baczynska, Poznań 2010 (Studia i Prace z Geografii i Geologii, nr 9).
- Żurawski M., Kaniecki A., Ciesielski J., Drwał J., Janowski A.T., Podlacha K., Schwartz A., *Wytyczne techniczne K–3, 4, Mapa hydrograficzna w skali 1:50 000 (instrukcja)*, Warszawa 1985.
- Żurawski M., Kaniecki A., Czerwińska D., Rotnicka J., Tomalak S., Ziętkowiak Z., *Zaplecze wodne Poznania*, z. I–XV, Poznań 1975–1977. ■

On Alfred Kaniecki's Unfinished Work

Summary

This article is an introduction to the publication of Alfred Kaniecki's unfinished text titled 'Warunki środowiskowe na obszarze Polski w okresie tworzenia się państwowości polskiej i metody badania ich przemian' [Environmental conditions in Poland during the formation of Polish statehood and methods of studying their changes]. The text presents the profile of Professor Kaniecki – a geographer, hydrologist, and historical geographer at Adam Mickiewicz University in Poznań – and his scientific achievements in hydrology and historical geography. The article's authors trace the professor's academic career, from research on contemporary hydrological processes to reconstructions of past environmental changes, particularly in Wielkopolska. They also mention his key works, such as the monograph *Poznań. Dzieje miasta wodą pisane* [Poznań: The History of the City Written in Water] and the volume

under his editorialship *Zmiany stosunków wodnych w czasach historycznych* [Changes in Water Relations in Historical Times]. The central focus of this study is an unfinished typescript intended as a chapter for an academic textbook on historical geography. In this work, Professor Kaniecki aimed to provide a comprehensive overview of the environmental conditions prevailing at the time of the formation of the Polish state. The article's authors highlight the significance of Kaniecki's holistic approach, which integrated various sources and research methods, ranging from written documents to palynological studies. While the text primarily addresses the Neolithic and Bronze Ages, it also reflects the researcher's thought process and his contributions to historical geography. This publication commemorates and documents a fragment of the unfinished work of a prominent figure in Polish geography. ■

Mirosław Makohonienko – dr hab. prof. UAM, kierownik Pracowni Badań Antropocenu w Instytucie Geoeologii i Geoinformacji, na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zajmuje się paleoekologią, archeologią środowiskową, ze specjalizacją w analizie pyłkowej. Zakres wykonanych prac w tym artykule obejmuje przygotowanie pierwszej wersji głównej części tekstu dotyczącej życiorysu A. Kanieckiego i uwag merytorycznych do jego tekstu.
(miroslaw.makohonienko@amu.edu.pl)

Mirosław Makohonienko – PhD hab., prof. of the Adam Mickiewicz University; head of the Anthropocene Research Unit at the Institute of Geoeology and Geoinformation, Faculty of Geographical and Geological Sciences, Adam Mickiewicz University. His research interests include paleoecology and environmental archaeology, with a focus on pollen analysis. The scope of his contribution to this article includes the preparation of the first version of the main part of the text concerning A. Kaniecki's biography, as well as substantive comments on his text.
(miroslaw.makohonienko@amu.edu.pl)

Michał Gochna – mgr, asystent w Zakładzie Atlasu Historycznego Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla. Zajmuje się geografią historyczną, historią cyfrową i edytorstwem źródeł historycznych oraz historią skarbowości i parlamentaryzmu w czasach nowożytnych. Zakres wykonanych prac w tym artykule obejmuje: a) autorstwo fragmentów dotyczących historii powstania tekstu A. Kanieckiego oraz jego redakcji; b) redakcję tego tekstu.
(mgochna@ihpan.edu.pl)

Michał Gochna – MA, assistant at the Department of the Historical Atlas, Tadeusz Manteuffel Institute of History. His research focuses on historical geography, digital history, and the editing of historical sources, as well as the history of public finance and parliamentarism in the early modern period. The scope of his contribution to this article includes: a) authorship of the sections concerning the history of the creation and editing of A. Kaniecki's text; b) editing of this text.
(mgochna@ihpan.edu.pl)